

DURSUN AKÇAM
ÜZERİNE BİR
DENEME

Vecihi Timurođlu

KİŞİLİĞİ VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

19 Eylül 2003 günü, ülkemizin yetiştirdiği önemli öykü ve roman yazarımız Dursun Akçam'ı yitirdik. Oğlu, öykücü Alper Akçam, babasının ölümünü şu cümlelerle betimlemiştir: *“Yüzü yeni açmış bir gül fidanı gibi taze, ıtırli ve mesuttu. Ölmeyecek gibi gülüyordu bana ve Kafdağı ülkesine, ona yetmiş yıllık ayrılığın parlıtısını, su kıyılarına diktği söğütlerin şarkılarını, çiçekli yaylaları kaplamış arı vızıltılarını, gün yanığı yüzlü köylü çocuklarının öğretmenlerinin ateşiyle, onun ışığıyla aydınlanmış yürekleri taşıyan güneşe...”*¹ Alper, babasını Köy Enstitüleri ile özdeşleştiriyor. *Yeniden İmece*'de, bu düşüncelerini şöyle belirtiyor: *“Kafdağı'nın ardından çıkarlarıyla çıkagelmiş, ömrünce çarıklı, ömrünce çocuk kalmış, aykırı bir insandı. Yaşamının her anında, yaşıyor olmanın bilinci, dünyaya yeni bir anlam katmanın heyecanı vardı.”*² Dursun'un içinden çıktığı köye ve köylülere bağlılığını da, şu cümlelerle belirtiyor: *“Bizi köye uğurlayışında, tren bölmelerinin demirli üst raflarına yerleştirdiğimiz koca bavullarımızda, bizim giysilerimizden çok, onun akrabalarına gönderdiği Sümerbank basmaları, giysilik kumaşları olurdu.”*³

Bu cümlelerden, Dursun Akçam'ın köylüye değil, köylünün yaşam gerçeğine ne değin vâkıf olduğunu anlıyoruz. Dursun Akçam, benim kardaştan öte sevdiğim, sevgilimden çok tanıdığım bir dostumdu. Onun köylülük hakkındaki düşüncelerini bilirim. Köylülük,

¹ Alper Akçam, Bursa'ya Ütopik Mektuplar, s. 31, Osmangazi Belediyesi Yayınları.

² Alper Akçam, Dursun Akçam ve Köy Enstitüleri, Yeniden İmece, Kasım 2003, s. 66.

³ Alper Akçam, Yeniden İmece, agy, s. 68.

tarihin ayak bağıdır ve insanın gönenci için, bir an önce bitirilmelidir. Dursun, bunu tüm bilimsel verileriyle bilirdi. Ancak, Türkiye'nin bu gerçeğine saygı duymak zorunludur. İnsan onuruna saygılı bir yazarın, insanın özüne ilgi duyan aydınının görevi, köylünün yaşam koşullarını değiştirmektir. Dursun da, tüm yaşamını, Anadolu köylüsünün yaşam biçimini değiştirmeye adanmıştı. O, köylünün yaşamını değiştirmeyi, kendisinin sorumluluğunda sayardı.

Kaynağında, Atatürk Cumhuriyeti'nin kalkınma politikası, "köye doğru" bir politikadır. Gününü anımsamıyorum ama, sanırım 1935'te Faliş Rıfki Atay (1894-1971), Ulus'ta yazdığı bir yazısında, "Türkiye için kalkınmak, köyde kalkınmaktır." diye yazıyor. Bu önerme, Atatürk'ün kalkınma politikasıdır. Halkçı bir içeriği taşıyor. Ülkenin büyük bir kısmı (yüzde 87), kırsal kesimde yaşadığına göre, tüm kalkınma politikaları, köy gerçeğine göre hazırlanmalıdır. Eğitimde, sağlıkta, tarımda, ulaşımda öncelik köydedir. Dursun Akçam, "köye doğru" kalkınma politikasının egemen olduğu bir dönemde yetişmiştir. Toplumsal (sosyalist) bilinci, kendisinin, köylünün yanında yer almasına yol açmıştır. Bu kalkınma politikasının içeriği ve politikası doğrudur, ama yöntemi tartışılabilir. Köylüyü kalkındırmanın yolu, köyden kente doğru tasarlı (planlı) bir politikada olabilir. Dursun Akçam, toplumsal dünya görüşüyle, yerinde kalkınmayı doğru bulmuştur. Köye giderken, onların gereksinimlerini düşünmek, derin bir insan sevgisiyle birlikte, toplumsal bir gerçeği de yansıtır. Bu tutumda, geleceğin yerini de unutmamalıyız. Akrabalarının yanına giden bir kentlinin eli boşsa, o yabanın biri olmuştur. Burnu Kafdağı'ndadır!

Dursun Akçam, köye doğru bir politikasının parçası olmaktan çok, köyden kopmanın yanlısı olacağı düşüncesini taşıdı. Bu yüzden de, köyden ve köylülerinden kopamazdı. Alper Akçam, bu tutumunu, şöyle yansıtır: "12 Eylül (1980) öncesi, sosyal ve politik güç olarak, epeyce bilinen adını, her istendiğinde yakınları için kullanır, atamalarında, hastane işlerinde önlere düşer, sorunlarını çözerdi." ⁴

Alper Akçam, babasının politik tavrını da, çok gerçekçi biçimde ortaya koyuyor. Dursun Akçam, yukarıda da belirttiğim gibi, gerçek bir toplumsalçıydı. Marksçılığı, Marksçı klasikleri derinliğine okuyarak öğrenmemişti. Buna zamanı da yoktu, yetişme çağında olan

⁴ Alper Akçam, agy, s. 68.

da!... Ancak, Atatürk'ü tüm ayrıntılarıyla okumuş ve aklının süzgecinden geçirmişti. Atatürk Devrimi'nin tarihin en önemli devrimlerinden biri olduğunu düşünüyordu. Atatürk'ün düşündüklerini yaşama geçirebilirsek, ülkemizin toplumsal bir devrimi daha tutarlı biçimde özümseyeceğine inanıyordu. Öyle birden sınıfsız topluma sıçramanın olanaksızlığının bilincindeydi. Dursun Akçam'ın eğitiminde ve birikiminde, rastlantılara yer yoktu. Toplumbilimin yasaları da, tüm olgucu bilimlerin yasaları gibi zorunluluk içeriyordu. Devrimler bir dönüştürmedir, ama gelişme yasalarının dışında bir dönüştürme değildir. Atatürk, toplumsal kalkınmamızı, "devlet kapitalizmi" ile olanaklı görmüştü. Bilinir ki, kapitalist süreçte, bireysel birikim ile toplumsal birikim aynı biçimde gerçekleşmez. Ulusal düzeyde, bireysel sermaye birikimi geç kalmış olabilir. Bu durumda, devlet, birikim bakımından vazgeçilmez olan sermayeyi toplamak zorundadır. Üretici niteliğindeki emekçilerin artı değerleriyle birlikte, vergi yükümlüsü sıfatını taşıyan çoğunluğunu varlığından da yararlanır. Devlet, yarattığı sermaye ile birçok toplumsal yatırımlara yönelir. Toplumsal artıdeğeri kullanılır. Toplumsal artıdeğeri, yoksul halk yığınları yararına kullanırsa, toplumsal düzene doğru yol alır. Toplumsal artıdeğeri, kişilerin yararına kullanırsa, emekçilerin yoğun sömürüsü söz konusudur. Bu durumda, burjuva kapitalist düzeni kurulur. Dursun Akçam'ın, Atatürk'ün halka yönelik bir ekonomi politikası izlediğine inancı tamdı. 1950'de, hatta 1940'lı yıllarda başlamıştır zengin yetiştirmek. Alper, babasının bu düşüncesini belirtmek için şunları söylüyor: "Değişik gruplarda, sosyal örgütlerde yer almakla birlikte, eleştirel aklını, usavurumunu hiç eksik etmedi."⁵ Alper, babasının öğretisini çok doğru saptamış. O, bir Atatürkçüydü. Atatürkçülük'ü, toplumsal devrim için zorunlu görüyordu. Türk toplumu, öncelikle İslam'ın yüzlerce yıllık boşınan (hurafe) birikiminden kurtulmalıydı. İslam'ın inakları (dogma), toplumun tüm yeteneklerini köreltmmişti. Atatürk Devrimi, bir aydınlanma hareketidir. Öncelikle, insanı köleleştiren inakları, aklın yargıcı önünde yargılamalıyız. Dursun, böyle diyordu.

Alper Akçam, babasının kişiliğine ilişkin bir saptama daha yapıyor: "Hep bir öğretmen, hep bir öğrenci oldu." Dursun Akçam öğretmendi. Öğretmek için eğitilmişti, ne ki, kimselere akıl vermeye

⁵ Alper Akçam, agy, s. 69.

kalkmazdı. Bilgiçlik, onun nefret ettiği bir kişilik biçimiydi. Herhangi bir toplantıda ya da özel bir söyleşide, bilmediği bir konunun içine dalarak bilgiçlik taslayanlara katlanamazdı. Dilinin pergeli de yoktu, hemen azarlayıp morartırdı insanı. Hırçın değildi, ama bilgiçliğe ve hayınlığa karşı sessiz kalmak, onun kişiliğiyle bağdaşmazdı. Tüm yaşamında, kimseyi kullanmaya kalkmadı. Ama, kendisini kullanmaya kalkan çok kimse oldu. Kullanıldığının farkına vardığında, o kişiyle arasına öyle bir set çekerdi ki, şaşar kalırdınız. Ancak, kendisi de, onu kullanmaya kalkmazdı. Böyle bir kinine rastlamadım. Öğrenmeye susamışlığı, yaşamının son gününe değin sürdü. Öğretmek için öğrenirdi. En güzel ırası da (karakter), Türkçe'yi en iyi kullananlardan biri olmasına karşın, her yazdığını, güvendiği bir dostuyla yeniden gözden geçirmesiydi. Bir söyleşimizde, "Her şeye katlanırım, ama dilime kusur bulunmasına katlanamam." demişti. Kanlıdere'nin Kurtları için, yazdığım bir yazıda, onun Türkçe'sinin Dede Korkut'tan geldiğini söylemiştim. Buna çok sevinmişti.

Alper Akçam, babasının kişiliğini oluşturan sağbilinci (şûur-i selime), Köy Enstitüleri'ndeki eğitimin yarattığını söylüyor: "*Dursun Akçam'ı, adının arkasındaki anlama ve bireysel, özgür varoluş bilincine kavuşturan şey, hiç tartışmasız, Cilavuz Köy Enstitüsü ve Köy Enstitülülük tini oldu.*"⁶ Köy Enstitülülük, gerçekten, bir kişilik yaratıyor bireyde. Vedat Günyol, Köy Enstitülülük'ü, Milli Eğitim tarihimizin gelmiş geçmiş en özlü kurumu olarak niteliyor.⁷ Günyol, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki öğretmenliğini hiç unutamıyor. Yirmi sekiz yıllık öğretmenlik yaşamında, en çok, Hasanoğlan'da mutlu olmuştur. Çünkü, oradaki öğrencilerinin öğrenme istemine doymamıştır.

Köy Enstitülülük, bir onur olmuştur toplumumuzda. Onlar, ülkemizde, köylülüğü bitirmek, köylülerimizi insanca yaşam koşullarına kavuşturmak için savaştılar. Savaşımalarını bugün de sürdürüyorlar. Köy Enstitülü arkadaşlarımdaki bir ıra, beni her zaman düşündürmüştür : *Dayanıklılık*. Atatürk çizgisinden sapan siyasal iktidarlar, Köy Enstitülüler'e ülke ve ulus düşmanı gibi bakmışlardır. Kendilerinin, emperyalistlerin eğitim ve öğretim siyasalarıyla, "*mensup*" (bir düşünceye, özellikle bir inanca bilinçsizce bağlı) insanlar yetiştirdik-

⁶ Alper Akçam, *agy*, s. 69

⁷ Vedat Günyol, Yaşarken, I. s. 90, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1989.

lerinin farkında olmadan, Köy Enstitülüler'e düşmanca bakmalarını anlamak zordur. Hiçbir Köy Enstitülü'nün, sürgünden, cezadan, horlanmaktan, ezilmekten yakındığını görmedim bugüne değin. Bir köylü dayanıklılığı sanırım. Sürüldüler, ezildiler, horlandılar, ama onurlarından ödün vermediler. Atatürk Devrimi'nin onlara yüklediği sorumluluktan kaçmadılar. Onlar, her zaman, Atatürk'ün "*Sorumluluk, ölümden ağırdır.*" ilkesine saygılı kalarak çocuklarımıza aklın öderliğinde eğitim yaptılar. İrkçı ve şeriatçı eğitim izlencelerine hiçbir zaman boyun eğmediler. Milli Eğitim Bakanlığı, gerici izlenceleri yaşama geçirdikçe, Köy Enstitülüler, çağdaş uygarlığın üstüne çıkmamız için gerekli eğitim siyasasını daha güçlü savundular ve öğrendiklerini sınıfa yansıttılar.

Köy Enstitülülerin bu irasını bilen aydınlar ve ilerici kurumlar, her türlü etkinliklerinde, onlardan yardım istediler. Örneğin, 1979 yılı, Uluslararası Çocuk Yılı olarak saptanmıştı. *Demokratik Örgütler Çalışma Grubu*, çalışan çocuklar için bir çalışma yapılmasını öngördü. Milli Eğitim Bakanlığı'nda, eğitim hakkıyla birlikte, çocuklukları ellerinden alınmış bu halk çocuklarının sorunlarını kavrayacak ve topluma yansıtacak aydınlık bir kafa yoktu. Çalışma Grubu'nun Eşgüdüm Yazmanlığı (Koordinasyon Sekreteryası), Yüksel Selek'in imzasıyla, Dursun Akçam'dan, bu konuda bir çalışma istemiştir. Dursun, çok ciddi bir çalışmayla, bu konuda, hâlâ yararlanılabilecek bir raporu ilgili topluluğa vermiştir. Ayrıca, genel kurula, "*Çalışan Çocuklar*" konusunda, bir "*Bildiri*" de sundu. Bu Bildiri, olumlu bir yanık bıraktı, Uluslararası Çocuk Yılı ile ilgili kurumlarda. Kültür Bakanlığı Tanıtma ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Dursun'dan çocuklar için yapıtlar istedi. Kaynağında, 1978'de, Milli Cephe Hükümeti'nin çekilmesi üzerine kurulan Bülent Ecevit Hükümeti'nin yeni Kültür Bakanlığı, Dursun Akçam'dan çocuklarımızın ekinsel birikimlerini artıracak, Türkçe sevgisini güçlendirecek yapıtlar istemişti. Dursun, bu isteği, Uluslararası Çocuk Yılı için yaptı. Bu arada, Cumhuriyet Gazetesi'nin başyazarı Nadir Nadi'ye bir öneride bulundu: "*Almanya'nın Zencileri*" (*Türk işçiler*) adlı dizinin *Çağdaş Yayınlar*'ca kitaplaştırılması.

Avukat Orhan Argun, 25 Mayıs 1978'de, Cumhuriyet'te yayımlanan "*Almanya'nın Zencileri*" adlı diziyi okuyunca, Akçam'a bir mektup yazıyor. Almanya'da, en çok iş kazası yapan işçilerin Türk

işçileri olduğunu bildiriyor. Türk işçilerini, Türk işverenleri de sömürüyormuş. İşçilerin davalarını, bir ücret istemeden almak istiyormuş. Ancak, kendisine bu konuda yardım edecek kurum ya da kimse bulamamış. Dursun Akçam'dan yardım istiyor.

Denebilir ki, faşist yönelimler güçlendikçe, ilerici ve devrimci kesimden birçok sanatçı ve aydın, Dursun Akçam'dan yardım istiyor ya da ana yakınıyor. Şair Ayten Uyan, 1977 Ağustos'unda, şöyle yazmış Dursun'a

GÜLDÜR BENİ
Öldürüyor bu yenilgi
bu teklik
çoğalt beni.⁸

Dursun Akçam, özgürlük ve barış için savaşım verenlerin her zaman aradığı bir insan olmuştur. Bütün devrimcilerin avukatlığını yapmış olan Orhan Apaydın, 1975 Helsinki Kongresi'nden sonra, Dursun Akçam'a "*pozitif hukuk açısından barış umutları*"nın arttığını yazarak, barış koşullarının araştırılması yönünde bir toplantı yapılacağını, örgütsel birliğin görüşüleceği bu toplantıya katılmasını istiyor. O, barış ve özgürlük savaşımı veren herkesin güvenini kazanmıştır. Ödün vermeyen, birikimini saklamayan, güçlülere karşı yılmayan, direngen kişiliğiyle, demokrasi savaşımı veren her örgütün içinde yer almıştır.

Milliyet Sanat'ın 212. sayısında, Dursun Akçam'ın yapıtlarının yazınsal değeri üzerine dengesiz bir değerlendirme yayımlandı. Çok önemsemedim o değerlendirmeyi. Çünkü, yazınımızı tanımayan biri yazmış. Özgen Seçkin, üşenmemiş, bu yazıyı yanıtlamış. Milliyet Sanat dergisi, 1976'da yükselen devrimci devinimi yersiz buluyor ve Dursun Akçam'ı da, bu gençleri destekleyen bir yazar olarak (Demokrat gazetesini yönetmesinden dolayı) kınamaya çalışıyor. Kınayamıyor. Çünkü, böyle bir güçleri yok. Özgen Seçkin, fena halde hırpalamış Milliyet Sanat'ı. "*Fildişi Kulelerinden 76'ya Güneş Gözlüğüyle Bakanlar*" adlı yazısında, "*Sorumsuz yazarların ahbap çavuş ilişkisi ile birbirlerini övdüklerini, toplumsal çalkantılarla ilgilenmediklerini*" vurguladıktan sonra, "*Nazım Hikmet ve Orhan Kemal hedef-*

⁸ Mektup ve şiir, Alper Akçam'ın özel dosyasında.

leri olmuştu, ama bunlar, topluma mal oldular. Şimdi, Dursun Akçam'a yükleniyorlar. Yarın utanıp sözlerini geri alacaklardır." diyor. Bu yüklenmenin nedeni, Orhan Pamuk'un "Kar" adlı romanından kaynaklanıyor. Dursun Akçam, Ardahan ve Kars yöresini yazmış. Kar da, Kars'ı anlatıyormuş. Ne ki, Orhan Pamuk, güya çağdaş bir yazar olarak bakıyor dünyaya. Oysa, Orhan Pamuk, Kar'da, tanımadığı yörenin insanlarını küçümsüyor. Olumsuzlukları, bireylerin kişiliklerine ve kimliklerine mal etmek, olsa olsa, "birey-toplum" ilişkisi üzerine düşünmemiş insanların işidir. Dursun Akçam, çağın gerisinde kalmış insanları yazmıyor, çağın gerisinde bıraktırılmış insanları sergilemeye çalışıyor. Üstelik, Orhan Pamuk gibi horlamıyor da, seviyor. Dursun Akçam'ın sevmediği, "düzen"dir.

Öner Yağcı, "Bizim gibi ülkelerde sanatçıya büyük görevler düşmektedir. Bir sanat yapıtı kitlelerce anlaşılır ve okunur olmayacaksa, okuyucuda doğruya, iyiye, güzele yönelik etki yaratmayacaksa, ben o sanata sanat diyemem. Sanatçı, olayların kendiliğinden gelişimini önceden gören, okuyucularına bu yolda ışık tutarak iyiyi, doğruyu, güzeli sezdiren, gösteren kişidir."⁹

Köylü edebiyatından insanlığa uzanan, yöresel dille halk dilini destansı havayla kaynaştıran aydın duyarlığıyla var Dursun Akçam. Böyle diyor sevgili Öner. Ben, kimi terimleri anlamakta zorluk çeken biriyim. Doğrusu, şu "köylü edebiyatı"nı anlamakta zorluk çekiyorum. Bu kavramla, "köy yaşamını konu alan" her yazın ürününü mü anlayacağız? Yoksa, köylünün yazdığı öyküleri, şiirleri ve yazıları mı, köylü edebiyatı sayacağız? Başka bir anlayışla, köylülüğü yansıtan yapıtları, bu kavramın kapsamında mı düşüneceğiz? Karışık bir kavram. Bir de, "yöresel dille halk dilinin" "destansı bir havayla kaynaştırılması"nı kavrayamadım. Yöresel dili, halk dilinden nasıl ayıracağız? Halk dili kavramı, yerel ağızlardan oluşmamış mı? Sanırım, Kars yöresinde yaşayan köylülerle Erzincan yöresinde ya da Aydın yöresinde yaşayan köylüleri ve tüm emekçileri, "halk" kavramı içinde düşünmeliyiz. Dilbilimde, kökeni belli olmayan sözcüklere bir köken yakıştırma işine, "yanlış kökenleme" (étymologie populaire, folk etymology) deniyor. Bu "halk dili" terimi de, doğru bir kökenlemeyle açıklanamaz. Çünkü, "halk" kavramı açık seçik değildir, Günlük

⁹ Öner Yağcı, Sevdam Ürktü, Damar dergisi, Aralık 2003.

konuşmada, ülkenin toplam nüfusunu “halk” sözcüğüyle ifade ediyoruz. Bilimsel anlamda halk, belirli bir dönemde, belirli bir ülkenin gelişmesine katılma gücündeki sınıfları birlikte içine alan, tarihsel bakımdan değişme durumunda olan insan topluluğudur. Marksçılar, kavramı sınıf ayrılıklarından ayrı düşünüyorlar. Marks, halkı, devrimi tamamlayacak belirli öğeler kavramıyla bütünleştirir. Bilimsel toplumsalcı (sosyalist) terim bilgisinde, halk terimi, toplumbilimsel bir ulam (kategori) olarak, toplumun toplumsal yapısındaki değişimleri ifade eder. Uzlaşmaz sınıflı toplumlarda, halk terimiyle nüfus kavramının ayrımı çok önemlidir. Uzlaşmaz sınıflı toplumlarda, halk terimi, nüfusun çoğunluğunu, kısıtı, emekçileri içerir. İşçilerle yoksul köylülerdir halk. Bu durumda, “halk dili”nden ne anlayacağız? Sanırım, sevgili dostumuz, “konuşma dili”ni amaçlıyor. Dursun Akçam’ın, Kars ve Ardahan ağzlarını, Anadolu Türkçesinin çevrimine soktuğunu söylemek istediğini anladım.

Öner Yağcı, Dursun Akçam’ın ezilenlerin bilinçlenmesinden başka çıkar yolun olmadığı gerçeğini, yazın yoluyla anlatmak istediğini söylüyor. Çok doğru bir saptamadır bu. Bu yüzden de, Türkçe’nin konuşma dilini seçmiştir. Konuşma dilinin kaynaklarını araştırmış, “halk öykücülüğü”nde kullanılan anlatı tekniğini, bu tekniğin, Türkçe’nin konuşma diline nasıl yansıdığını incelemiştir. Şu cümleler, halk öykücülüğünün çok iyi incelendiğini gösteriyor: “Tepelerden aşarak, derelerden geçerek vardı Saplıkaya’nın dibine. Hurcu boşalttı bir çukura. Üstünü yassı taşlarla kapattı, ot yaydı, nişan koydu.”¹⁰ Dursun Akçam’ın biçimini oluşturuyor bu cümle yapısı. De de Korkut’tan cümleler gibi geliyor insana.

¹⁰ Dursun Akçam, Dağların Sultanı, s. 37, Arkadaş Yayınları, 1994 Ankara.